

OD KRIZNIH ŠTABOVA DO POLICIJE: POJEDINCI I INSTITUCIJE U SLUŽBI ZLOČINA

Hikmet KARČIĆ

Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka
karcic@iitb.ba

SAŽETAK: Masovni zločini počinjeni u Bosni i Hercegovini tokom Agresije 1992–95. izvršeni su od velikog broja srpskih vojnih i policijskih snaga. Ovi zločini počinjeni su u skladu s političkim odlukama i politikama srpskih rukovodećih organa: u prvom redu Skupštine Republike Srpske i lokalnih “kriznih štabova”. U tom kontekstu potrebno je posmatrati počinjene zločine u Bosni i Hercegovini tokom Agresije. Krivični postupci pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) i lokalnim sudovima, uspješno su uklonili najznačajnije političke, vojne i policijske zvaničnike za koje se zna da su učestvovali u ratnim zločinima s mjesta odlučivanja. Cilj ovog rada je da predstavi ulogu i značaj srpskih institucija u izvršenju masovnih zločina u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: zločini, odgovornost, pojedinci, institucije, krizni štabovi

Uvod

Režim u komunističkoj Jugoslaviji, vladajući željeznom pesnicom od 1945. godine, počeo je gubiti kontrolu i zapao je u krizu smrću Josipa Broza Tita 1980. godine. Kosovska kriza i masovna represija nad političkim aktivistima započeli su u ranim 1980-im. Pored toga, zemlju je teško pogodila ekonomska kriza, pogoršana međunarodnim sankcijama. Ova politička i ekonomska nestabilnost pokazala se katalizatorom porasta nacionalizma. Prvi demokratski izbori održani su 1990. godine, malo prije popisa stanovništva početkom 1991. Nakon pada komunizma u Istočnoj Evropi i porasta nacionalizma za vrijeme predsjednika Srbije Slobodana Miloševića, Slovenija i Hrvatska odlučile su da

se odvoje od Jugoslavije i proglasile su nezavisnost. Beograd, koji je kontrolisao Jugoslovensku narodnu armiju (JNA) na ove referendumne za nezavisnost odgovorio je pokretanjem rata. Poslije kraćih sukoba, JNA je napustila Sloveniju i fokusirala se na Hrvatsku, koja je imala znatno brojnije srpsko stanovništvo.

U Bosni i Hercegovini Srpska demokratska stranka (SDS), koju je predvodio Radovan Karadžić, započela je formiranje paralelnih institucija već 1991. godine, kad je shvatila da država ide sličnim putem ka nezavisnosti. Ove paralelne institucije će kasnije igrati veliku ulogu u dešavanjima u Bosni i Hercegovini. Strategija SDS-a sastojala se od uspostavljanja paralelnih oblika vlasti u opštinama (na mikro nivou). Ova *ad hoc* tijela

pod nazivom “krizni štabovi” trebala su biti privremene vlade u opštinama nakon što SDS i JNA preuzmu vlast. Krizni štabovi sastojali su se isključivo od članova SDS-a zajedno s lokalnim komandantom JNA.

Do jeseni 1991. širom Bosne i Hercegovine su formirana regionalna upravljačka tijela koja su činila mezo nivo Srpske autonomne oblasti (SAO). Ove oblasti sastojale su se od nekoliko opština iz jednog geografskog regiona. SAO su formirane u oblastima sa značajnim srpskim stanovništvom kako bi se uspostavila koordinacija aktivnosti unutar određenih geografskih područja i efikasnije preuzela politička kontrola nad tim teritorijama kad je to bilo potrebno.

Krajem oktobra 1991. godine, nekoliko dana nakon što je Parlament

Bosne i Hercegovine izglasao otcjepljenje od Jugoslavije, politički establišment bosanskih Srba formirao je Skupštinu srpskog naroda, koja je bila sastavljena od srpskih članova Parlamenta Bosne i Hercegovine. (Vidi: Donia, 2012) Na ovaj način formirana je alternativna paralelna etnizirana skupština s izbornim legitimitetom. Konačno, 9. februara 1992. proglašena je Srpska Republika Bosna i Hercegovina i time su SAO formalno postale dio novoproglašene Republike. Bez Slovenije i Hrvatske Bosna i Hercegovina nije željela da ostane sama u Jugoslaviji u kojoj dominiraju Srbi, pa je slijedila njihov primjer i glasala za nezavisnost 1. marta 1992. godine. Srpske nacionalističke stranke odbacile su nezavisnost Bosne i Hercegovine i obavezale se na lojalnost Beogradu. Uz pomoć Jugoslavije, SDS je odlučio formirati vlastitu Srpsku Republiku u Bosni i Hercegovini. Ona je bila zamišljena kao etnički homogena teritorija koja bi se na kraju spojila sa samom Srbijom.

Nakon mjesec dana okršaja i sukoba širom države, 6. aprila 1992. godine Jugoslovenska narodna armija proglasila je otvoreni rat u Bosni i Hercegovini. Dva dana ranije, 4. aprila 1992. godine, formirana je policija bosanskih Srba koja je trebala biti udarna snaga u preuzimanju opština. Tokom sljedećih nekoliko mjeseci hiljade ljudi je pogubljeno, a hiljade drugih protjerano iz svojih domova i natjerano da potraži utočište u oblastima pod kontrolom bosanske vlade ili u susjednim zemljama. Bosna i Hercegovina se u borbi protiv srpskih snaga svrstala uz Hrvatsku i njene predstavnike u državi (Hrvatsko vijeće obrane – HVO). Međutim, 1993. godine hrvatsko političko i vojno rukovodstvo udružilo se sa srpskim snagama protiv bosanske vlade. Ovaj rat, poznat kao bošnjačko-hrvatski rat, započeo je 1993. godine i trajao je do potpisivanja Vašingtonskog

sporazuma, koji su inicirale Sjedinjene Američke Države (SAD) 1994. godine. U julu 1995. godine vojska i policija bosanskih Srba, u jednodnevnoj operaciji, počinile su genocid u “zaštićenoj zoni” UN-a, Srebrenici. Konačno, nakon uspješne zajedničke bosansko-hrvatske ofanzive u jesen 1995. godine, u Dejtonu, u državi Ohio, u novembru je potpisan Dejtonski mirovni sporazum pod pokroviteljstvom SAD-a, kojim je okončan rat.

Tokom tri i po godine rata ubijeno je više od 100.000 ljudi, procijenjeno je da je 20.000–50.000 žena i djevojaka silovano i seksualno zlostavljano, 30.000 osoba je nestalo, a oko dva miliona ljudi je raseljeno. Sve tri strane su tokom rata vršile masovne zločine i kršile ljudska prava, međutim, većinu ovih zločina počinile su srpske snage. Pored toga, sistem vlasti bosanskih Srba imao je najveću birokratsku i administrativnu ulogu u kršenju ljudskih prava.

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) osnovan je 1993. godine kako bi počinioce pozvao na odgovornost za kršenje međunarodnog prava i kršenje ljudskih prava. MKSJ je sudio visokim političkim, vojnim i policijskim zvaničnicima koji su učestvovali u ovim zločinima, prije zatvaranja 2017. godine, nakon okončanja svih planiranih slučajeva.¹ Domaći sudovi započeli su procesuirati počinioce nižeg ranga od 1996. godine, a intenzivirali su svoj rad uspostavljanjem državnog Suda Bosne i Hercegovine i njegovog Odjela za ratne zločine.²

Javna služba u zločinačkoj mreži

Ogromna mreža javnih službenika morala je biti uključena u ispunjavanje političkih ciljeva kampanje bosanskih Srba u Bosni i Hercegovini. Ostvarenje ovih ciljeva provedeno je na opštinskom nivou i često je praćeno grubim kršenjem ljudskih

prava. Ovi politički ciljevi su se, u prvi mah, prvenstveno odnosili na preuzimanje kontrole nad opštinskim vlastima. Ključne opštinske institucije – policija i radiostanice, banke, opštinske zgrade itd. – preuzete su silom. Izvršioци puča bili su pripadnici novoosnovane srpske policije koju su činili postojeći aktivni i rezervni policajci, zajedno s milicijama pod pokroviteljstvom Jugoslovenske narodne armije. Budući da je ovo provedeno na opštinskom nivou, uspjeh u primjeni je varirao, uglavnom u zavisnosti od demografske situacije u opštini i omjera političkih / vojnih snaga koje su bile uključene u operaciju.

U demografskom smislu SDS je bio svjestan da preuzimanje neće biti uspješno u svim željenim opštinama. Tako je SDS izradio tajni dokument pod nazivom “Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima” koji je uručen svim SDS-ovim predsjednicima opština 20. decembra 1991. Ovo uputstvo sadržavalo je informacije o tome kako izvršiti preuzimanje opština s dvije predviđene varijante, A i B. Varijanta A bila je potpuno preuzimanje vlasti u opštinama u kojima su Srbi činili većinu, dok je varijanta B bila preuzimanje opština u kojima Srbi nisu bili većina. Nasilno preuzimanje opština praćeno je pritvaranjem i pogubljenjem po kratkom postupku važnih pojedinaca, uglavnom ključnih političkih i policijskih figura Bošnjaka ili bosanskih Hrvata.

Nakon preuzimanja vlasti u opštinama, krizni štabovi su uspostavljali potpunu kontrolu. Ovo je trebalo da bude privremeno *ad hoc* rješenje. Predsjednik kriznog štaba bio je predsjednik SDS-a ili predsjednik Skupštine opštine i bio je prvenstveno zadužen za donošenje odluka na lokalnom nivou i provođenje političkih odluka. (Više: Donia, 2002)

Gruba kršenja ljudskih prava i zločini nad nesrbima vršeni su intenzivno.

¹ Nekolicina slučajeva, nakon žalbenog postupka, trenutno je u procesu pred Međunarodnim rezidualnim mehanizmom za

kaznene sudove (IRMCT). See: <https://www.irmct.org/en>

² “The War Crimes Chamber in Bosnia and

Herzegovina”, Hybrid Justice, <https://hybridjustice.com/the-war-crimes-chamber-in-bosnia-and-herzegovina/>

Različite vrste javnih službenika koji su učestvovali u ovom nasilju mogu se podijeliti u nekoliko grupa: političari, vojna lica, policija, sektor pravosuđa, državni službenici, zaposleni u lokalnoj upravi, zdravstveni sektor, sektor obrazovanja, zaposleni u javnim preduzećima i komunalnom sektoru, novinari itd.

Tako je, naprimjer, u jednoj Odluci navedeno:

“Da se na svim rukovodećim mjestima, na mjestima gdje je moguć dotok informacija, na čuvanju društvene imovine, odnosno na svim mjestima koja imaju važan značaj za funkcionisanje privrednog subjekta mogu nalaziti isključivo kadrovi srpske nacionalnosti. Ovo se odnosi na sva društvena preduzeća, dioničarska društva, državne institucije, javna preduzeća, Ministarstva unutrašnjih poslova i vojsku Srpske Republike Bosne i Hercegovine. Takođe se na ovim mjestima ne mogu naći ni radnici srpske nacionalnosti koji to nisu potvrdili Plebiscitom ili još nisu ideološki raščistili da je jedini predstavnik srpskog naroda Srpska demokratska stranka.” (MKSJ, IT-99-36-T:98)

Uklanjanje nesrpskog stanovništva provedeno je organizovano. U autonomnim regionima osnovane su posebne agencije koje su trebale da koordiniraju deportacijama – naprimjer Agencija za preseljavanje stanovništva i razmjenu materijalnih dobara – Autonomna republika Krajina. (MKSJ, IT-99-36-T:52) Ova agencija je bila na mezo nivou, dok je svaka opština imala svoju *Komisiju za iseljenje* koja je rješavala dokumentaciju potrebnu za iseljavanje.

Opšte političke odluke donosila je Skupština bosanskih Srba, koja je od 1991. godine bila najviši politički organ bosanskih Srba. Skupština je bila platforma za razvoj strateških planova i raspravu o idejama i problemima koji su nastajali u toku operacija. Transkripti sa sesija otkrivaju razmišljanja ovih političkih predstavnika o različitim lokalnim i međunarodnim temama. Opštinski politički predstavnici činili su glavnu kariku u

provodjenju političkih odluka. Krizni štab je imao presudnu ulogu u preuzimanju opština i u zločinima koji su uslijedili. Predsjednik Kriznog štaba bio je glavni koordinator između političkog i vojnog rukovodstva i lokalnih podređenih jedinica. Jedna od prvih odluka Kriznog štaba bila je otpuštanje svih nesrba iz opštine, javne uprave i javnih preduzeća. Ove odluke su provedene na lokalnom nivou mnogo prije nego što su formalizovane odlukom na mezo nivou. Naprimjer, Krizni štab u Prijedoru otpustio je Bošnjake i bosanske Hrvate iz Opštine i Doma zdravlja 30. aprila 1992. godine, mnogo prije Autonomne regije Krajina, dok je vlast na mezo nivou donijela odluku 22. juna 1992. godine. (MKSJ, IT-99-36-T:37)

Odluka ARK-a navodi:

“Da se na svim rukovodećim mjestima, na mjestima gdje je moguć dotok informacija, na čuvanju društvene imovine, odnosno na svim mjestima koja imaju važan značaj za funkcionisanje privrednog subjekta mogu nalaziti isključivo kadrovi srpske nacionalnosti.”

Krizni štabovi su donijeli odluku o formiranju i funkcionisanju zatočeničkih objekata i logora u kojima su bili zatvoreni Bošnjaci i bosanski Hrvati. U koordinaciji s vojskom, ovi štabovi su donijeli odluku o procesima *etničkog* čišćenja koji će se provoditi u nesrpskim selima. Opravdanost, cilj i obim aktivnosti Kriznog štaba, kao i srpskih snaga, javno je obznanio predsjednik Kriznog štaba. U kasnijem periodu Krizni štab će biti preimenovan u Ratno predsjedništvo.

Jedinice Jugoslovenske narodne armije činile su jezgro vojske bosanskih Srba koja je formirana 12. maja 1992. Svi nesrbi koji nisu dobrovoljno napustili vojsku uklonjeni su odlukom donesenom u junu: “Starešine muslimanske i hrvatske nacionalnosti odmah uputite na godišnji odmor. Pokrenite postupak za njihovo upućivanje u Vojsku Savezne Republike Jugoslavije, radi rešavanja njihovog statusa u službi”. (MKSJ, IT-99-36-T:37) Vojska je

bila glavna udarna snaga u osvajanju gradova i opština koje policijske snage nisu preuzele u ranim fazama rata. Ključni element vojnog osvajanja bilo je uklanjanje svih nesrba s ovih očišćenih područja. Metoda čišćenja podrazumijevala je masakre, zatvaranje i deportacije. Visoki oficiri, kao i obični vojnici, učestvovali su u masovnim ubijanjima i kršenju ljudskih prava. Naprimjer, Svetozar Andrić, komandant Birčanske brigade, osnovao je logor Sušica i naredio uklanjanje skoro 20.000 bošnjačkih civila iz 20 sela oko Zvornika. Najdokumentovaniji slučaj različitih uloga delegiranih u izvršenju zločina velikih razmjera bio je genocid u Srebrenici u julu 1995. godine, gdje je vojska bosanskih Srba organizovala masovno pogubljenje više od 8.000 bošnjačkih muškaraca i dječaka i deportaciju 25.000 bošnjačkih žena i djece.³

Aktivne i rezervne snage policije bosanskih Srba predvodile su nasilno preuzimanje vlasti i učestvovali u progonu i uklanjanju nesrpskog stanovništva. Regionalni centri službi bezbjednosti (CSB) i lokalne stanice javne bezbjednosti (SJB) djelovali su u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova. Svaka stanica javne bezbjednosti organizovala je rezervne policijske snage i specijalnu jedinicu – Interventni vod. Naprimjer, logor Omarska, ozloglašen po mučenju i strašnim uslovima za zatočeničke, formiran je po nalogu Sime Drljače, načelnika prijedorskog SJB-a, 31. maja 1992. godine. (Medić, 2019)

Većinu direktnih kršenja ljudskih prava koja su se dogodila počinili su aktivni i rezervni policajci i vojnici. Namjera da se počine ova kršenja i metode koje su korištene (lišavanje slobode, mučenje itd.) pokazuju da su to bili “obični ljudi” i dobrovoljni saučesnici. Jedan od takvih primjera je Željko Lelek, prijeratni policajac u Višegradu, koji je tokom rata učestvovao u zločinima u Višegradu

³ “Krivična prijava protiv Svetozara Andrića”, *Fond za humanitarno pravo*, 2.3.2018, <http://www.hlc-rdc.org/?p=34855&lang=en>

i nastavio da radi u policiji – čak je dobio i IPTF certifikat. Ovaj certifikat zadržao je do 2008. godine, kad je proglašen krivim za zločine protiv čovječnosti, uključujući masovno silovanje bošnjačkih žena i djevojaka. Namjera ovih aktera da čine zločine dokazana je ogromnim brojem dokaza izvedenih pred međunarodnim i domaćim sudovima. Tokom rata, naprimjer, Branko Grujić, predsjednik Privremene vlade u Zvorniku, izjavio je da su uklonili Bošnjake iz Zvornika i da je “sprovedena

predsjednikova odluka da u Kozluk i Divič naselimo našu djecu”.⁴

Zaključak

Masovni zločini počinjeni u Bosni i Hercegovini izvršeni su u skladu s političkim odlukama i sprovedeni od lokalnih institucija. Na temelju presuda MKSJ i domaćih sudova, među najvažnijim institucijama koje su na mikro nivou sprovedile zločinačku politiku bili su opštinski

“krizni štabovi”. Ovaj rad nastojao je pružiti jedan kraći pregled uloge javnih službenika i paralelnih političkih institucija u politici zločina, jer javni službenici uglavnom nisu bili predmet istraga iako su tragovi zločina zauvijek ostali zapisani kroz dokumente koje su donosili i usvajali.

³ Radoša Milutinović, “Zvornik talac paravojskih formacija”, Detektor.ba, 25.6.2013., <https://detektor.ba/2013/06/25/zvornik-talac-paravojskih-formacija/>

Literatura

- Bećirević, Edina (2004) *Na Drini genocid*. Sarajevo: Buybook.
- Donia, Robert J. (2012) “Iz skupštine Republike Srpske 1991–1996.” *Izvod iz izlaganja poslanika skupštine Republike Srpske kao dokazni materijal na Međunarodnom krivičnom tribunalu u Hagu*. Sarajevo, Tuzla: University press – Izdanja Magistrat, Fondacija Istina Pravda Pomirenje.
- Donia, Robert J. (2002). “Porijeklo Republike Srpske, 1990–1992. – opšti kontekst”, *Izjava vještaka objelodanjena Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju shodno pravilu 94 bis*. Den Haag: Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju,
- “Krivična prijava protiv Svetozara Andrića”, *Fond za humanitarno pravo* (2.3.2018), <http://www.hlc-rdc.org/?p=34855&lang=en>
- Medić, Jasmin (2019) “Utjecaj rata u Hrvatskoj na zbivanja u Bosanskoj krajini 1991. godine”, *Historijski pogledi 2*, Tuzla: Centar za istraživanje moderne i savremene historije.
- MKSJ, Predmet br. IT-99-36-T, *Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, Presuda (Den Haag: MKSJ, 31. 9. 2004.)
- Milutinović, Radoša. “Zvornik talac paravojskih formacija”, Detektor.ba (25.6.2013), <https://detektor.ba/2013/06/25/zvornik-talac-paravojskih-formacija/>
- Sells, Michael A. (1998). *The Bridge Betrayed: Religion and Genocide in Bosnia*, California: University of California Press.

الموجز

من قيادات الأزمات إلى الشرطة: الأفراد والمؤسسات في خدمة الجريمة

حكمت كاريتشيتش

إن الجرائم الجماعية المرتكبة في البوسنة والهرسك إبان الحرب العدوانية 1992-1995 ارتكبت بأيدي أعداد كبيرة من القوات الصربية في الجيش والشرطة. وقد ارتكبت تلك الجرائم وفقا للقرارات السياسية وسياسات الأجهزة القيادية الصربية، وعلى رأسها برلمان جمهورية صربسكا وقيادات الأزمات المحلية، لذا ينبغي النظر في هذا السياق إلى الجرائم المرتكبة في البوسنة والهرسك أثناء العدوان. إن الإجراءات الجنائية المتخذة أمام المحكمة الجنائية الدولية ليوغوسلافيا السابقة وأمام المحاكم المحلية، نجحت في تنحية أهم المسؤولين السياسيين والقياديين في الجيش والشرطة، الذين ثبتت مشاركتهم في جرائم الحرب بحكم موقع اتخاذ القرار. إن الهدف من هذا البحث هو عرض دور وأهمية المؤسسات الصربية في ارتكاب الجرائم الجماعية في البوسنة والهرسك.

الكلمات الرئيسية: الجرائم، المسؤولية، الأفراد، المؤسسات، قيادات الأزمات.

Summary

FROM CRISIS HEADQUARTERS TO POLICE: INDIVIDUALS AND INSTITUTIONS IN SERVICE OF CRIME

Hikmet Karčić

Massive scale crimes committed in Bosnia and Herzegovina during the 1992-1995 Aggression were committed by a large number of Serbian military and police forces. These crimes were executed in compliance with political decisions and policies of Serbian top government organs: primarily the Assembly of Republic of Srpska and local “crises headquarters”. Hence, it is in this context that we shall observe the crimes committed in Bosnia and Herzegovina during the aggression. Criminal proceedings of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY) have successfully removed the most significant political, military and police officials, verified to have participated in war crimes, from the important decision-making positions. The aim of this article is to present the role and significance of Serbian institutions in executions of mass scale crimes in Bosnia and Herzegovina.

Key words: crimes, responsibility, institutions, crises headquarters